„BIBLIA LUI ŞERBAN", monument de limbă teologică şi literară românească

Î.P.S. **BARTOLOMEU VALERIU ANANIA**
Mitropolitul Clujului, Albei, Crişanei şi Maramureşului

În cartea mea de amintiri literare am însemnat o conversaţie cu Marin Preda, în cursul căreia el m-a întrebat: „Care este, la noi, cea mai bună traducere a Bibliei?" I-am răspuns: „După părerea mea, cea mai bună rămîne tot cea din 1688, «*Biblia* lui Şerban»".

Aceasta se întîmpla în anul 1979, la vremea cînd, implicat în proiectul unei ediţii jubiliare a celebrului tom, deschideam aproape zilnic această veche Scriptură şi mă uimeam, odată mai mult, de frumuseţea şi cuprinderile ei. N-aş putea spune că pînă atunci o ignoram. În tinereţe obişnuiam să citesc, mai mult la întîmplare, capitole sau numai pagini dintr-un exemplar pe care îl aveam în biblioteca mea proprie şi pe care, în 1954, i l-am dăruit lui Tudor Arghezi. O făceam însă numai cu interesul de a iscodi izvoarele graiului, căutînd cuvinte, expresii şi forme gramaticale menite să mă sustragă rutinei şi să-i adauge scrisului meu cîte ceva din prospeţimea celor de demult.

Mai tîrziu, la vremea de care am pomenit, mi-am dat seama că această frumoasă carte trebuie să-l intereseze nu numai pe scriitor, ci şi pe teolog, că ea nu este doar limbă românească, ci şi ortodoxie militantă.

Este ceea ce a trebuit să înţeleg şi mai de curînd, cînd mi s-a încredinţat nemeritata cinste de a vorbi, în acest cadru solemn, despre *„Biblia lui Şerban* ca monument de limbă teologică şi literară românească". Potrivit acestei formulări, la început am fost ispitit să-mi împart cuvîntul în două capitole principale, teologic şi literar, dar, după cîteva zile de chibzuinţă şi îndoieli, m-am răzgîndit; cele două planuri nu pot fi abordate separat fără a cădea în artificiu şi convenţionalism; în realitate, ele se întrepătrund atît de puternic şi de intim încît alcătuiesc un singur tot.

Biblia este, într-adevăr, un text literar de mare amploare, de la universalitatea temelor la bogăţia lexicului şi varietatea stilurilor. Mai presus de toate, însă, ea este Cartea Sacră prin excelenţă, „Cartea Cărţilor", „Sfînta Scriptură", principalul vehicul al revelaţiei divine; ea este, dacă vreţi, modalitatea literară a încarnării

BDD-A3 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:56:49 UTC)

Logosului, prelungirea întrupării Lui prin pana inspirată a autorilor sacri. *„Cerul şi pământul vor trece, dar cuvintele Mele nu vor trece”* (Mat. 24, 35). În Sfintele Scripturi nu există carte, capitol sau verset care să nu aibă o dimensiune teologică, explicită sau implicită, după caz. Nici nu ar fi nevoie să menționez epistolele pauline, care sînt teologie pură. Să ne gîndim însă la viața lui Moise, aşa cum este înfățişată în patru din cele cinci cărți ale Pentateuhului. În aparență, ea nu ar fi altceva decît un capitol fundamental din istoria poporului evreu; cu toate acestea, Sfîntul Grigore de Nyssa a descifrat în ea o vastă teologie a devenirii noastre duhovniceşti. Poate cineva să spună că splendidul poem *Cîntarea Cîntărilor* nu este literatură în cel mai deplin înțeles al cuvîntului? Frumusețea lui nu a fost egalată de nici un scriitor profan. Cu toate acestea, sensurile lui teologice i-au preocupat stăruitor pe gînditorii şi literații lumii, de-a lungul a optsprezece secole, de la Origen la Paul Claudel. Dacă cele două firi ale Mîntuitorului – dumnezeiască şi omenească – nu pot fi gîndite, abordate sau tratate separat, ci numai în indisolubila unitate a persoanei lui Iisus Hristos, acelaşi lucru se poate afirma şi despre teologia şi literatura Sfintei Scripturi.

Este bine, totuşi, să se ştie că în limba teologică a Bibliei nu trebuie căutat limbajul teologiei sistematice. Spun aceasta pentru că, în zilele noastre, o anumită intelectualitate a lumii creştine occidentale, dezamăgită de simplitatea limbajului biblic, avansează ideea absurdă că un popor cu o limbă evoluată ar trebui să-şi aibă Sfînta Scriptură în trei versiuni paralele: una în stil tradițional, pentru uzul liturgic, unul în limba populară, pentru mase, şi una în stil literar contemporan, pentru nivelul – mai rafinat şi, deci, mai pretențios – al oamenilor cultivați.[1] Acestora din urmă, dacă ar exista şi la noi, le-aş pune în față un singur fragment din Prologul Evangheliei după Ioan, pe care însă, într-adins, l-aş cita în limba română din 1688: *„De-nceput era Cuvîntul şi Cuvînul era către Dumnezău şi Dumnezău era Cuvîntul. Acesta era de-nceput către Dumnezeu. Toate pren El s-au făcut; şi fără de El s-au făcut niceuna carea s-au făcut. Întru El viață era şi viața era lumina oamenilor. Şi lumina întru întunearic luminează şi întunearicul prea ea nu o apucă, … Şi Cuvîntul trup s-au făcut şi sălăşlui întru noi şi am văzut mărirea Lui, mărirea ca Unul Singur-Născut de la Tatăl, plin de dar şi de adevăr”* (Ioan 1, 1-14). Dacă G. Călinescu îl citează ca pe un exemplu de limbă literară încă vie, iată că textul poate fi şi un model de rafinament al gîndirii teologice, într-o concentrare pe care tratatele academice nu o pot atinge. Dacă teologia sistematică este un limbaj al încrengăturilor, Biblia este o rostire a nucleelor. Teologia – prin definiție – este vorbire *despre* Dumnezeu, pe cînd Sfînta Scriptură este vorbirea *lui* Dumnezeu despre Sine însuşi.

Afirmînd că versiunea din 1688 rămîne cea mai bună traducere a Bibliei în limba română nu am vrut să impietez asupra versiunilor care i-au urmat, şi cu atît mai puțin să sugerez că acestea ar trebui anulate, că adică *Biblia lui Şerban* s-ar

[1] Cf. Eugene A. Nida, *Comment traduire la Bible,* ecl. *Alli*ance biblique universelle, 1987.

BDD-A3 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:56:49 UTC)

cere restaurată ca bază exegetică în învățământul teologic sau ca instrument de catehizare pentru credincioşii de astăzi. Admitem că ea va fi având unele erori de traducere şi că sintaxa ei este, în foarte mare măsură, tributară originalelor greceşti, ceea ce face ca limba să ne apară greoaie pe alocuri, strînsă pe un calapod care nu-i este propriu. Cartea este şi rămîne, însă, un unicat. Mitropolitul Andrei Şaguna avea dreptate să afirme că „Limba Bibliei pentru un popor numai odată se poate face. Dacă s-au învins piedeca cea mare a traducerii credincioase şi înțelese, şi dacă poporul au primit limba aceia, aşa zicînd în însăşi ființa sa, atunci următorii n-au de a mai face alta, ci numai a o rennoi şi îndrepta, aşa după cum ar fi rennoit şi îndreptat traducătorul cel dintîi al Bibliei, de ar fi trăit pînă în veacurile lor”.[2]

Într-un studiu publicat în „Revista de istorie şi teorie literară”, profesorul Virgil Cândea a demonstrat, cu spirit critic şi rigoare filologică, faptul că *Biblia lui Şerban* a devenit un *textus receptus* de supremă autoritate în evoluția tipăriturilor noastre sacre, că adică toate – absolut toate – versiunile Bibliei în limba română, fie ele „traduceri”, fie revizuiri, se sprijină pe textul din 1688, un text pe care autorii acestor versiuni l-au folosit din plin, chiar dacă rareori au şi mărturisit-o – şi chiar dacă nu întotdeauna i-au urmat îndreptarul.[3]

Mi-aş îngădui să adaug şi un alt aspect. O incursiune cît de sumară în istoria ortodoxă a Bibliei româneşti ne duce la concluzia că nici o ediție nu a fost considerată perfectă şi, în consecință, vrednică de a fi retipărită ca atare. Fiecare nouă ediție a fost supusă unei îmbunătățiri, fie în ce priveşte exactitatea traducerii, fie în ce priveşte limba. Chiar cea mai bună dintre cele ale secolului trecut, *Biblia* din 1914 – a Sfîntului Sinod[4] – încă mai putea fi amendată. În şedința din 12 mai 1915 (deci, la un an după apariție), în urma unor observații de fond ale episcopului Nicodim Munteanu[5], Sfîntul Sinod admitea, în principiu, posibilitatea ca în noua ediție să se fi strecurat unele greşeli şi a apreciat că, în viitor, la o nouă ediție, lucrurile se pot îndrepta.

Nici faimoasa traducere din 1936[6] nu a pornit sub semnul şi cu idealul desăvîrşirii. La 3 decembrie 1932, Sfîntul Sinod aproba ca Biblia inițiată şi propusă de patriarhul Miron să fie tipărită „într-o ediție de probă”, urmînd ca, în vederea unei a doua ediții, persoanele de specialitate să-şi facă observațiile şi să le comunice Sfîntului Sinod. Următoarea ediție însă (lăsînd la o parte pe cea „laică” din 1938[7]) a apărut de abia sub patriarhul Nicodim, în 1944. După 22 de ani, această „a doua ediție”, cum o intitula însuşi patriarhul, era încă socotită – ca şi cea din 1936 – „de probă”.

---

[2] Prefață la *Biblia* de Sibiu, 1858.

[3] Virgil Cândea, *Paradisul şi grădina* în „Revista de istorie literară” nr. 3–4/1987, p. 20–30.

[4] A fost inițiată în 1895 de către mitropolitul Iosif Gheorghian. La revizuirea ei au lucrat, în comisii succesive, 16 arhierei, episcopi şi mitropoliți.

[5] Acesta nu făcuse parte din nici o comisie de revizuire.

[6] Traducere de Gala Galaction, Vasile ‚Radu şi Nicodim Munteanu.

[7] Apărută în Editura Fundațiilor Regale.

BDD-A3 © 2009 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:56:49 UTC)

Tot ediție „de probă” se declara şi cea din 1968, inițiată de patriarhul Justinian. Deşi prezenta un text revizuit[8] – după edițiile anterioare –, ea se considera, totuşi, o versiune provizorie, „pînă la definitivarea în limba română a textului Bibliei”.

Nici cea tipărită de acelaşi patriarh Justinian în 1975 nu şi-a revendicat perfecțiunea; ea o reproducea pe cea din 1968, „cu unele îmbunătățiri ale textului, constînd din revizuiri de traduceri pe alocuri şi din îndreptări de cuvinte”.[9]

Cît despre ediția din 1982, inițiată de patriarhul Iustin, ea reproduce Vechiul Testament din ediția 1975, fără nici o schimbare, şi include Noul Testament din 1979, al cărui text fusese, iarăşi, revizuit.[10]

Nici aceasta însă nu a fost socotită drept ediție definitivă, de vreme ce patriarhul Teoctist, preluînd o scumpă moştenire de la înaintaşul Său, a patronat întocmirea unei versiuni stabile a Sfintei Scripturi, începînd cu Noul Testament, în speranța că se va ajunge, în sfîrşit, la acea „definitivare în limba română a textului Bibliei”, visată de patriarhul Justinian.

Această „definitivare”, însă, are – şi ea – un înțeles relativ. E bine să reținem adevărul că o traducere sau revizuire a Bibliei în versiune „definitivă” (cu sensul de „în veci neschimbabilă”) nu este posibilă niciunde, în nici o cultură şi în nici o limbă, iar aceasta, pentru două motive principale: mai întîi, textele originale apar în ediții critice tot mai bune şi mai complete; în al doilea rînd, orice limbă evoluează. Dacă mitropolitul Simion Ştefan era îndreptățit să afirme – în celebra sa prefață – că „cuvintele trebuie să fie ca banii, că banii aceia sînt buni carii îmblă în toate țările”[11], nu mai puțin realist era Şaguna în a observa că „limba noastră e pom viu, [..;.] ramurile bătrîne şi fără suc se usucă şi cad, mlădițe tinere ies şi cresc; [. . .] toate ale lui se fac şi se prefac, iar tulpina rămîne totdeauna aceeaşi”.[12]

Aşadar, dacă nu se poate vorbi de o soluție „definitivă” în înțelesul exact al cuvîntului, ci numai de o Versiune îmbunătățită sau stabilă, stabilitatea acesteia într-o limbă evoluată trebuie să dureze – după părerea specialiştilor – cel puțin o sută de ani. Or, ce constatăm în istoria Bibliei româneşti? Edițiile revizuite s-au succedat la intervale mult mai mici, începînd cu 4–5 decenii şi ajungînd, în ultima vreme, la 4–5 ani. *Biblia lui Şerban* este singura care a stat în picioare, neclintită, timp de un secol şi jumătate. Această neobişnuită performanță se datorează nu atît împrejurărilor istorice, cît calităților intrinsece ale unui text bine gîndit şi scris într-o limbă românească solidă, menită nu numai să consolideze o cultură, ci şi să mențină încrederea cititorilor în propria lor ortodoxie.

---

[8] Revizuire făcută de preotul Ioan Gagiu, profesorul Teodor M. Popescu şi profesorul Dumitru Radu.

[9] Revizuiri operate de preotul Ioan Gagiu.

[10] De către preotul prof. Constantin Cornițescu, preotul Ioan Muncea, preotul prof. Nicolae Petrescu şi preotul prof. Dumitru Radu.

[11] În prefața la *Noul Testament* de la Bălgrad, 1648.

[12] În aceeaşi prefață citată mai sus.

BDD-A3 © 2009 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:56:49 UTC)

Profesorul I. Chiţimia, subliniind prospeţimea limbii din *Biblia de la Bucureşti,* notează că „elementul fundamental de reînnoire l-a constituit lexicul”.[13] Acesta e un succes enorm, dacă ne gîndim că, în limba literară clasică a unui popor, Biblia însumează cel mai bogat vocabular, cu termeni din domenii extrem de variate: credinţe, evenimente şi practici religioase, anatomie, psihologia şi patologia omului, mediu înconjurător, faună, floră, fenomene ale naturii, hrană, îmbrăcăminte, construcţii, meserii de tot felul, entităţi şi mecanisme sociale etc., etc. Constatăm însă că înnoirea s-a dovedit reală nu numai pentru vremea aceea, ci şi pentru îndelungate vremi de mai tîrziu. Să ne gîndim, de pildă, că Budai-Deleanu, Dosoftei, Varlaam – şi chiar Creangă – nu mai pot fi citiţi astăzi în întregime fără ajutorul unui glosar – acea listă alfabetică a cuvintelor uzate, dispărute din limbă sau al căror înţeles a suferit schimbări. O asemenea listă are şi ediţia jubiliară din 1988 a *Bibliei lui Şerban.* Să comparăm, foarte sumar, cîteva date (operînd în cifre rotunde). *Psaltirea în versuri* – ediţia lui N. Ursu din 1978 – are un glosar de 600 de cuvinte; opera lui Ion Neculce – editată de Gabriel Strempel în 1982 – înscrie în glosar 700 de cuvinte; ei bine, pentru întreaga *Biblie din 1688,* glosarul ediţiei jubiliare însumează – cu generozitate – 1200 de cuvinte.

Cînd spun „cu generozitate”, mă gîndesc la aceea că intrări precum „a semăna”, „slăbănog”, „a sîrgui”, „tabără”, „a tîlcui”, „odraslă”, „a odrăsli”, „seminţie”, „fierbinţeală”, „genune”, etc., etc, cuvinte încă vii şi viguroase în limba noastră curentă, puteau lipsi fără nici o pagubă, aşa încît, după părerea mea, glosarul real al acestei ediţii însumează cel mult 1000 de intrări. Dar nu aceasta e important, ci altceva; luîndu-l ca termen de calcul, rezultă că procentul cuvintelor uzate din vocabularul *Bibliei lui Şerban* este de 6,6% în trei secole, ceea ce înseamnă o medie de 2% într-un secol.

Să admitem, totuşi, că statistica nu ar fi îndeajuns de convingătoare. Îngăduiţi-mi să prezint o dovadă „pe viu”, anume un text care este la îndemîna sau în memoria celor mai mulţi dintre noi, cunoscut sub genericul de *Cele 9 Fericiri* (apărută – să nu uităm! – în 1688): *„Fericiţi cei săraci cu duhul, că acelora iaste împărăţia cerurilor! Fericiţi ceia ce plîngu, că aceia să vor mîngîia! Fericiţi cei blînzi, că aceia vor moşteni pămîntul! Fericiţi ceia ce flămînzesc şi însetoşează direptatea că aceia să vor sătura! Fericiţi cei milostivi, că aceia să vor milui! Fericiţi cei curaţi la inemă, că ei vor vedea pre Dumnezău! Fericiţi cei de pace făcători, că aceia fii lui Dumnezeu să vor chema! Fericiţi cei goniţi pentru direptate, că acelora iaste împărăţia cerurilor! Fericiţi veţi fi cînd vor ocărî pre voi şi vă vor goni şi vor zice tot răul graiu asupra voastră, minţind pentru mine! Bucuraţi-vă şi vă veseliţi, că plata voastră multă e în ceruri”* (Mat. 5, *2*–12). Cine, în zilele noastre, ar putea pretinde că nu a înţeles măcar un singur cuvînt sau o singură propoziţie?

[13] I. Chiţimia, *Un monument de valoare literară perenă: „Biblia lui Şerban Cantacuzino”* (1688), în ediţia jubiliară din 1988 p. 931.

BDD-A3 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:56:49 UTC)

Sînt cunoscute numeroasele şi enormele dificultăţi, uneori de netrecut, pe care le întîmpină traducerea Bibliei. Specialiştii contemporani consideră că numai în textul grecesc al celor patru Evanghelii există aproximativ 700 de ambiguităţi gramaticale şi lexicale – fie intenţionate de autorii sacri, fie datorate copiştilor –, probleme care nu pot fi rezolvate decît cu ajutorul contextului.[14] A apela însă la context înseamnă a gîndi nu numai filologic, ci şi – neapărat – teologic. Cu aceste dificultăţi s-au confruntat, desigur, şi cărturarii lui Şerban Cantacuzino, a căror cultură umanistă era dublată de o solidă – şi uneori foarte subţire - pregătire teologică. În opera lor există biruinţe pe care traducerile moderne încă nu le-au înregistrat, nici în româneşte şi nici chiar în principalele limbi europene. Vă pun înainte, spre exemplificare, versetul 8 al capitolului 3 din *Cartea Facerii,* deocamdată în versiunea din 1914: *„Şi au auzit glasul Domnului Dumnezeu umblînd prin Rai după amiazăzi, şi s-au ascuns Adam şi femeea lui...*". Adverbul „după amiazăzi" – în greceşte *to deilinón* – e tradus în versiunea franceză Ostervald prin „au vent du jour",, ceea ce nu spune nimic; versiunea ecumenică, din 1975, preferă sintagma „au souffle du jour", cu explicaţia – în subsol – că e vorba de briza care bate, în ţările calde, la apusul soarelui; versiunea oficială engleză King James, ediţia 1958, foloseşte expresia „in the cool of the day", dar nici aceasta nu spune mare lucru, întrucît răcoare poate fi nu numai seara, ci şi dimineaţa. Tălmăcitorii din 1688 merg însă de-a dreptul la ţintă: *„Şi auziră glasul Domnului Dumnezeu, umblînd în grădină înde sară...*" Traducătorii din 1936, probabil sub influenţa versiunii engleze, adoptă expresia „în răcoarea serii", ceea ce nu e deloc rău, numai că ei au căzut într-o capcană de care Milescu şi Grecenii au ştiut să se ferească. Verbul „a umbla" ca predicat, poate avea drept subiect pe oricare din cele două substantive care îl preced, „glasul" (Domnului) sau „Domnul" (însuşi). Versiunea King James păstrează ambiguitatea; traducerea ecumenică sugerează că Domnul este cel ce „se plimba" prin paradis, dar Galaction şi Radu nu vor să lase nici o îndoială asupra acestui fapt: *„Iar cînd au auzit glasul Domnului Dumnezeu, care umbla prin rai în răcoarea serii...*" Această formulare s-a păstrat pînă în zilele noastre; mai mult, spre o mai mare certitudine, pronumele relativ „Care" (desemnîndu-l pe Domnul Dumnezeu) e majusculat. Cum procedează tălmăcitorii din 1688? Păstrînd verbul în gerunziu (iar nu activîndu-l, cum au făcut modernii noştri) şi sepărîndu-l prin virgulă de imediata vecinătate a dublului substantiv. „Domnul Dumnezeu" care îl precede, ei aşază predicatul în relaţie cu substantivul „glasul", care devine astfel subiect. Cu alte cuvinte, nu Domnul este cel ce umblă prin grădină „înde sară", ci glasul Său. Aceasta înseamnă însă a gîndi teologic; după cădere, primii oameni nu mai au şansa de a-L percepe pe Dumnezeu decît indirect şi parţial, prin simţul auzului; vîntul serii – sugerat de verbul „umblînd" – e vehiculul material prin care Dumnezeu se face sensibil. Tot în felul acesta i se va descoperi profetului Ilie: prin *„adiere de vînt lin"* (în versiunea 1688:

[14] Charles T. Taber et Eugene A. Nida, *La traduction: Théorie et méthode,* Londra, 1971, p. 6.

BDD-A3 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:56:49 UTC)

„glas de abur subțire”) (III Regi 19, 12). E probabil ca o viitoare versiune îmbunătățită a acestui text să-l formuleze: „glasul Domnului Dumnezeu purtîndu-se prin rai în boarea amurgului”, dar aceasta, cu certitudine, nu în spiritul versiunilor noastre curente, ci în acela al tălmăcitorilor din 1688.

Unii dintre contemporanii noştri se grăbesc să-i învinuiască pe cei vechi că traduceau literal, cuvînt cu cuvînt, aproape mecanic, de unde şi obscuritatea multora din textele lor. Nu întotdeauna este adevărat. În I Ioan 3, 17, de pildă, se vorbeşte despre omul bogat care rămîne nesimțitor față de nevoile altuia. Tradusă literal, această nesimțire este exprimată prin sintagma „a-şi închide splaghnele” (folosesc anume, deocamdată, neologismul). Grecescul *splághnon* înseamnă „măruntaie”, „viscere”. Termenul este folosit şi în anatomia topografică spre a desemna, laolată, organele din cavitățile abdominală şi toracică). În limbajul curent, prin „măruntaie” se înțeleg în special stomacul şi intestinele. Unele versiuni franceze traduc literal: „fermer ses entrailles”; versiunea King James, la fel: „to shut up his bowels”; evident efectul poate fi catastrofal. Ca să evite impasul, traducerea ecumenică recurge la ceea ce, mai nou, se cheamă „echivalența dinamică”: „se fermer î toute compassion”. Ce fac cărturarii lui Şerban? Ei nu se împiedică de literalitatea cuvîntului *splaghna* ci aleg din el numai organul de trebuință şi care, de fapt, întrupează metafora: inima. Aşadar, nu „a-şi închide măruntaiele”„ ci „a-şi închide inima”. Şi acum, textul: *„Iară carele ar avea avuția lumii şi va vedea pre fratele lui lipsit şi-ş va închide inima lui de către el...”* Ce comentariu s-ar mai putea face? E o biruință pe care au preluat-o toate edițiile următoare, pînă în zilele noastre.

Uneori tălmăcitorii recurg la sinonimie, dar o fac în virtutea unor cerințe ale muzicalității liturgice. Prin cult, textele biblice sînt mai mult ascultate decît citite, iar limba cultului este mult mai conservatoare decît cea literară sau vorbită. În finalul *Psalmului 23,* cuvîntul grecesc *doxa* se repetă de cinci ori. *Biblia lui Şerban* îl traduce de patru ori prin „mărire” şi o dată prin „slavă”. Să ascultăm textul: *„Ridicați porțile, boiari, ale voastre şi vă rădicați porți veacinice, şi va intra împăratul mărirei. Cine e acesta, Împăratul mărirei? Domnul tare şi puternic Domnul tare e în războiu. Rădicați porțile, boiari, ale voastre să vă rădicați porți veacinice, şi va intra împăratul mărirei. Cine iaşte acesta, Împăratul mărirei? Domnul puterii; Acesta e împăratul slavei”* (Psalm 23, 7–10). Nu vom nega intenția cărturarilor de a impune în limbă o mai mare pondere a cuvintelor de origine latină (fapt pe care îl remarcă şi profesorul Chițimia). Dar de ce cuvîntul slav este aşezat tocmai la urmă? În *Biblia din 1688,* Psaltirea este împărțită în catisme (grupe de psalmi care se citesc, ciclic, la slujbele din biserică). Potrivit tipicului, finalul fiecărei catisme este marcat prin închinarea citețului, cu formula sacrosanctă: „Slavă Tatălui şi Fiului şi Sfîntului Duh...” Or, *Psalmul 23* este sfîrşitul catismei a 3-a. Aşadar, traducînd, tălmăcitorul avea în auz rostirea rituală, căreia i se acordă un accent special prin învecinarea ultimului cuvînt al psalmului cu primul cuvînt al închinării: *„Cine iaşte acesta, împăratul mărirei? Domnul*

BDD-A3 © 2009 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:56:49 UTC)

puterii: Acesta e împăratul slavei", „Slavă Tatălui şi Fiului... După *Biblia lui Şerban,* numai diortositorii din 1914 (toţi arhierei) au mai ţinut seama de eufonia liturgică a textelor biblice.

Alteori simţul muzical al tălmăcitorilor angajează probleme de fond. E destul de cunoscut preludiul celebrului capitol 13 din *Epistola I-a către Corinteni.,* În versiunile curente îl citim astfel: *„De aş grăi în limbile oamenilor şi ale îngerilor, iar dragoste nu am, făcutu-m-am aramă sunătoare şi chimval răsunător"*. Opoziţia dintre cele două ipostaze este, desigur, evidentă, dar nu şi foarte puternică, întrucît „aramă sunătoare" poate fi o metaforă pentru „trîmbiţă", iar „chimval" desemnează de-a dreptul un instrument muzical. Tălmăcitorii din 1688 apasă greu pe final: *„De voi grăi cu limbile oamenilor şi cu ale îngerilor, şi dragoste nu am, făcutu-m-am aramă răsunînd au tîmpănă băcăind"*. Verbul „a băcăi" – desigur, onomatopeic – (care însă lipseşte din glosar) vrea să sugereze zgomotul haotic, asurzitor, făcut de cineva care bate într-o tinichea („tîmpănă" = „timpan"), aşa cum fac uneori copiii răi. El îl traduce pe grecescul *alalázo* care înseamnă, într-adevăr, „a răsuna" (un instrument muzical), dar al cărui înţeles primar este acela de „a striga tare", „a răcni" (pornind la atac = haiducescul nostru „alelei"), a scoate urlete din gîtlej. Să mai observăm că nu se spune „aramă... *şi* tîmpănă...", ci – mult mai aproape de original – „aramă răsunînd *au* (sau) tîmpănă băcăind"; aşadar, al doilea termen nu are rolul de a-l alterna pe cel dintîi, ci de a-l întări prin hiperbolizare. Putem vedea aici nu numai radicalizarea opoziţiei, dar şi o notă de sarcasm la adresa golului lăuntric al celui lipsit de virtutea iubirii.

Să mai pomenesc de armoniile cultivate pentru ele însele, în versuri şi versete din *Cîntarea Cîntărilor? „Şi mirosul mirurilor tale, mai mult decît toate miroasele*" (1, 2); *„căci capul mieu se umplu de rouă şi părul mieu, de răurări de noapte"* (5, 2). Aş putea să citez îndelung dacă nu mi-ar fi gîndul să fac un ultim popas în ceea ce spuneam că reprezintă unitatea indisolubilă a limbii teologice şi literare din *Biblia lui Şerban.*

Capitolele 6 şi 7 din *Cartea Facerii* sînt consacrate potopului. Evenimentul central îl constituie construirea şi rolul ambarcaţiei cunoscute îndeobşte sub numele de „corabia lui Noe". *Septuaginta* desemnează această ambarcaţie prin termenul *kivotós*, care înseamnă „sicriu", „coşciug", ladă de lemn acoperită cu capac. Nimic n-ar îi fost mai la îndemîna tălmăcitorilor din 1688 decît să-l traducă prin „corabie", aşa cum au făcut-o cei de mai tîrziu. Ei însă iau în seamă intenţia autorului sacru, că adică nu e vorba de o navă obişnuită, cu punte dreaptă, ci de una total deosebită, cu pereţi înalţi şi acoperiş în două clinuri. Ei se hotărăsc astfel pentru o altă echivalenţă verbală, dar – şi aici e miezul problemei – pentru unul şi acelaşi termen grecesc ei folosesc nu unul, ci două cuvinte: românescul „sicriu" şi neologismul „chivot". Aceasta însă nu se face la întîmplare, nici din greşală, şi nici măcar de dragul unei variaţii lexicale, ci în funcţie de contextul gîndirii teologice. Atîta vreme cît Noe primeşte instrucţiuni asupra construirii vasului, acesta este desemnat prin „sicriu"; accentul cade nu pe sensul denotativ al cuvîntului – cel din

BDD-A3 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:56:49 UTC)

intenţia lui Dumnezeu –, ci pe sensul său conotativ – rezonanţa pe care o are el în conştiinţa lui Noe. În condiţiile unui cataclism de proporţiile potopului, nava ar putea să devină un uriaş sicriu care-i poartă pe cei ce au murit de foame sau devoraţi între ei. De îndată însă ce Noe ia cunoştinţă de rolul salvator al navei, aceasta începe să fie numită „chivot". Prin transferul lexical se operează, de fapt, transferul în simbol. Cuvîntul „sicriu" (purtător de moarte) este înlocuit prin opusul său, „chivot" (purtător de viaţă), cu trimitere la chivotul legămîntului din vremea lui Moise, la nava mîntuitoare a Bisericii, la chivotul în care se păstrează Sfintele Taine. Gîndire teologică de cea mai rafinată nuanţă.

Dar literatura? Să ascultăm un extras din capitolul 7 şi să ne îndulcim de frumuseţea limbii române de la sfîrşitul secolului al 17-lea, urmărind vigoarea substantivelor, dinamica verbelor, plasticitatea adjectivelor şi adverbelor, alternanţa timpurilor narative, ritmul şi muzicalitatea frazei: *„Şi zise Domnul Dumnezeu către Noe: Intră tu şi toată casa ta în chivot, pentru că pre tine te-am văzut direpţ înaintea Mea întru neamul acesta. Şi den dobitoacele ceale curate adu înlăuntru către tine, cîte şapte, cîte şapte, parte bărbătească şi parte fămeiască, iară den dobitoacele ceale ce nu-s curate, cîte doao, cîte doao, bărbat şi fămeaie /.../ Şi făcu Noe toate cîte-i poruncii lui Domnul Dumnezău. /. . ./ Întru ani 6 sute şi 1 în viaţa lui Noe într-o doao lună, în 21 ale lunii într-această zi să desfăcură toate izvoarăle fără-fundului şi jghiaburile ceriului s-au deschis. Şi fu ploaie pre pămînt 40 de zile şi 40 de nopţi. /.../* Şi *să întăriia apa şi să înmulţia foarte pre pămînt, şi plutea chivotul deasupra apei. Iară apa să întăriia foarte-foarte pre pămînt, şi acoperi toţi munţii cei nalţi, care era supt ceriu. /.. ./ Şi muri tot trupul ce să mişca pre pămînt, al păsărilor şi al dobitoacelor, şi al hiarălor, şi tot tîrîtoriul ce să mişca pre pămînt. Şi tot omul, şi toate cîte au suflare de viaţă... Şi să stinse toată rădicarea carea era asupra feaţii a tot pămîntul, den om pînă în dobitoc, şi tîrîtoarele, şi păsările ceriului de pre pămînt să stinseră. Şi rămase singur Noe şi cei ce era cu dînsid în chivot",* (Facere, 7, 1–24). Asemenea virtuţi de stil nu le vom mai întîlni decît peste două secole, în tabloul viu al bătăliei de la Rovine, din *Scrisoarea a III-a;* şi nu e deloc exagerat să credem că vasta sinteză de limbă literară a *Bibliei lui Şerban* este aluatul în care s-a dospit şi din care a crescut pîinea cea de astăzi şi de totdeauna, Eminescu.

De cîte ori m-am referit la cărturarii din a căror pană s-a ivit *Biblia de la Bucureşti* i-am numit, într-adins, tălmăcitori, nu traducători. A tălmăci e mai mult decît a traduce, (adică a transpune un text dintr-o limbă în alta); înseamnă – după Dicţionar – a interpreta, a tîlcui, a explica, a lămuri, a deslega, a desluşi, a ghici o problemă sau o întrebare. Le spunem astfel nu pentru că aşa s-au numit ei, ci pentru că o merită. Opera lor stă mărturie. Alegînd cuvintele, gîndul lor a iscodit veşnic pe dedesubt, să se lovească cu gîndul celui ce a scris întîi; potrivindu-le, grija lor a fost la cei ce le vor citi. Nu întotdeauna şi peste tot au izbutit, dar biruinţele lor, iată, străbat veacurile unei culturi care le datorează enorm.

BDD-A3 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:56:49 UTC)

Întreaga noastră recunoştinţă faţă de voievodul Şerban Cantacuzino, patronul şi chivernisitorul acestei uriaşe opere, ca şi faţă de marele şi sfîntul Constantin Brîncoveanu, urmaşul şi continuatorul său; întreaga noastră veneraţie pentru Dositei al Ierusalimului şi Teodosie al Ungrovlahiei, cei ce au binecuvîntat-o; toată admiraţia noastră pentru Constantin Stolnicul Cantacuzino, care va fi avut adevărata iniţiativă; întreaga noastră cinstire lui Mitrofan, episcopul tipograf şi cărturar! Dacă însă trebuie să aducem astăzi cuiva un omagiu profund şi cuprinzător, acesta trebuie aşternut, întru amintire, la picioarele celor ce ne-au tălmăcit Scripturile, pentru întîia oară şi pentru totdeauna, în limba părinţilor şi a urmaşilor noştri. Iar omagiul nostru este cu atît mai emoţionant cu cît nici măcar nu le ştim, tuturor, numele; şi nici numărul. Încercăm să-i descoperim pe cei necunoscuţi, ne străduim – noi – să-i reabilităm pe cei năpăstuiţi; care mai de care – filologi, critici, istorici literari sau simpli scriitori – emitem ipoteze, deschidem controverse, stîrnim pasiuni, încrucişăm spade numai ca să ştim, de pildă, dacă Spătarul Nicolae Mileseu a avut sau nu o contribuţie în făurirea acestei opere – şi dacă da, de ce numele său nu este scris în carte, de ce a fost omis de fraţii Greceanu, de ce l-a ignorat voievodul Şerban, de ce nu l-a repus în circulaţie prietenul Constantin Brîncoveanu, de ce el nu a protestat, de ce nu i se face odată dreptate..., ca să nu mai vorbim de acei „oameni ai locului" – cîţi vor fi fost –, cărturarii pe ale căror pagini au lucrat, în final, Grecenii. Toate acestea sînt bune şi folositoare; o cultură este obligată să-şi consolideze conştiinţa de sine prin luminarea unghiurilor ei obscure. Dar, privind lucrurile pe dinlăuntru şi de departe, e probabil că Spătarul ar zîmbi cu îngăduinţă. Noi îi judecăm pe cei vechi prin optica noastră de oameni ai secolului 20, cu aplombul celui ce iscăleşte o carte cu gîndul la originalitate, priorităţi, drepturi de autor, ediţii de lux şi tiraje de masă, publicitate, glorie, asigurarea posterităţii... Orgoliile noastre însă nu erau şi ale lor. Dacă chiar în vremea noastră se afirmă că principala însuşire morală a traducătorului biblic trebuie să fie umilinţa, bătrînii noştri de demult o aveau în sînge. Cînd se hotărau să-şi pună numele pe o carte, ei o făceau nu pentru a-şi revendica merite, ci pentru a-şi asuma responsabilităţi „Eu voi da seama de ale mele cîte scriu" exclama, îngrijorat, cronicarul Miron Costin. Iertarea pe care tipografii obişnuiau s-o ceară cititorului nu era o simplă formulă ceremonială, ci un act de smerenie sinceră. Însuşi Şerban Cantacuzino, poate singurul îndreptăţit la orgoliu, ca principe ce se afla, îşi prezintă opera nu ca pe o premieră, ci cu conştiinţa că absenţa ei însemnase o rămînere în urmă, că ea este menită să umple un gol. Cu atît mai smerit era cărturarul pe care îl omagiem astăzi, omul datoriei, rob al gîndului muncitor, singuraticul nopţii de taină, frămîntat de nelinişti şi îndoieli, înfricoşat că stă faţă-n faţă cu graiul însuşi al lui Dumnezeu, de a cărui dreaptă tălmăcire va trebui să dea seama la Judecata de Apoi. „Unde voi găsi cuvîntul ce exprimă adevărul?" va striga, din adîncul disperării, Eminescu. Este, desigur, şi strigătul şerbului lui Şerban, chinuitul slovei nesupuse, cel ce caută zadarnic cuvîntul adevărului şi care, în cele din urmă, ostenit, desnădăjduit,

BDD-A3 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:56:49 UTC)

aproape învins, se ridică de sub opaiţ, se duce la fereastră, îşi lipeşte fruntea de geam şi aşteaptă să-i vină cuvîntul pe o rază de lună... el, ştiutul sau neştiutul de astăzi, în veci pomenitul de graiuri îngereşti. Deschidem cartea şi nu-l aflăm în carte, închidem cartea şi el se află într-însa.

Cartea lui, în socotinţele noastre, se mai cheamă şi monument.

Da, dar nu prin colosala imobilitate a unui sfinx, ci întru monumentalitatea Muntelui Sinai[15].

[15] Comunicare prezentată la Institutul Teologic din Bucureşti, în ziua de 17 noiembrie 1988, în cadrul Simpozionului dedicat aniversării a 300 de ani de la apariţia „Bibliei de la Bucureşti". Apărută parţial în „Revista de istorie şi teorie literară", 3–4/1988; text integral în „Biserica Ortodoxă Română", 11–12/1988. Reluată, cu unele adaptări, ca Prelegere Festivă în Aula Dumitru Stăniloae a Facultăţii de Teologie din Alba Iulia, la 20 octombrie 2008.

BDD-A3 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:56:49 UTC)